

kerk opgerichte Centro para el desarrollo economico y social de America Latina, dat met een grote staf sociologen werkt, entameert sinds enkele jaren reeds vele projekten in deze geest. Wie voorts de achtergronden van het huidige regeringsprogramma in Chili, en in zekere mate ook wel in Perú, kent, kan het niet ontgaan, dat weer deze zelfde set van ideeën er aan ten grondslag ligt. De politieke slogans waarmee deze programma's werden gelanceerd, Promoción Popular en Cooperación Popular respektievelijk, geven al een aanwijzing in deze richting.

Met alle reserves die sociologen, beoefenaars van de wetenschap der maatschappij, tegenover maatschappelijke actie voelen, zou ik er voor willen pleiten om voor de studie van dit soort konkrete projekten en de theoretische, alsook de ideologische grondslagen ervan, een genereuze plaats in te ruimen. Ook is dit stuk, waarin ik enkele ideeën uit de Zuidamerikaanse sociologie heb uiteengezet, met een andere bedoeling geschreven: het is voor mij onverteerbaar dat de Europese socioloog die zich 'op Latijns-Amerika specialiseert', en vervolgens het veld in wordt gestuurd, van de denkbelden die de collega's van zijn 'keuze-gebied' zelf al hebben ontwikkeld, niet enigermate op de hoogte wordt gesteld.

HET LEERONDERZOEK IN TUNESIË

door D. G. JONGMANS en K. W. VAN DER VEEN

Tot de taken van de Universiteit behoort de opleiding van wetenschappelijke onderzoekers. In de culturele antropologie heeft men tot in het recente verleden menen te kunnen volstaan met een zuiver theoretische opleiding. Wie zich na zijn doctoraal examen of na zijn promotie in het veld waagde, moest beginnen zich zelf het vak te leren. De Universiteit had wel een geleerde maar geen vakbekwame onderzoeker afgeleverd.

In de natuurwetenschappen is het van oudsher anders. De fysici en de chemici bijvoorbeeld leiden hun studenten zowel theoretisch als praktisch op. De praktica zijn bedoeld voor het aanleren van de kneepjes en oefjes, het verwerven van een zekere vaardigheid. In een meer gevorderd stadium biedt het laboratorium (waar men de regel huldigt dat men al doende leert) de gelegenheid voor het onder leiding beoefenen van onderzoek. Zo worden afgestudeerden afgeleverd die hun weetje weten en hun vak, hun handwerk, verstaan. Om ook de cultureel antropologen te kunnen vormen tot vakbekwame onderzoekers organiseert de Universiteit van Amsterdam sinds 1965, jaarlijks een leeronderzoek in Tunesië. Nu steeds meer cultureel antropologische opleidingen in Nederland onderzoekservaring in den vreemde als eis voor het doctoraal examen gaan stellen en leeronderzoeken worden georganiseerd, leggen ondergetekenden, belast met de leiding van het leeronderzoek in Tunesië,

gaarne rekenschap af van hun ervaring. Meer in het bijzonder stellen wij ons hier voor het leeronderzoek in Tunesië te bespreken met betrekking tot door ons ingenomen uitgangspunten.

Door ook studenten in de gelegenheid te stellen kennis te nemen van de uitgangspunten van de verschillende leeronderzoeken is het voor hen mogelijk een keuze te doen die het meest in overeenstemming is met hun aanleg, belangstelling en beroepsaspiraties.

UITGANGSPUNTEN

(I) *Het leeronderzoek beoogt een confrontatie met de praktijk van het cultureel antropologisch veldwerk.*

De doeleinden van het leeronderzoek, de eisen gesteld aan de keuze van de te bestuderen verschijnselen, de keuze van het gebied van onderzoek enz. hangen nauw samen met wat onder culturele antropologie verstaan wordt.

Het ligt niet in de bedoeling hier een verhandeling te geven over de plaats van de culturele antropologie in het geheel van sociaal-culturele wetenschappen en al evenmin over de verhouding van de culturele antropologie tot de niet-westerse sociologie en de sociologie. Wij zouden niet graag deze drie wetenschappen over één kam willen scheren en verschillen ontkennen. In Amsterdam althans huldigen wij echter het standpunt, meer dan één maal uiteengezet door Prof. Köbben, dat er tussen deze drie wetenschappen geen fundamentele verschillen bestaan. Zij vormen complementaire eenheden die zich alle drie bezig houden met het begrijpen en verklaren van sociaal culturele verschijnselen; waarbij sociologen en niet westerse sociologen de accenten wat anders plegen te leggen dan de cultureel antropologen.

Terwijl de niet-westerse sociologen zich interesseren voor de 'westerse' aspecten van de niet-westerse samenleving, zoals de urbanisatie, het vakverenigingswezen en de moderne politieke partijvorming gaat de liefde van de cultureel antropoloog uit naar de traditionele samenleving, en verkiest hij studie van dorp en stam boven de stad.

De eigen aard van de niet-westerse sociologie en de culturele antropologie komt vooral tot uiting in de wijze waarop het object van studie benaderd wordt, hetgeen tot een differentiatie in methoden en technieken leidt.

De niet-westerse socioloog die een grotere affiniteit vertoont tot de sociologie dan tot de culturele antropologie benadert zijn object van buiten af. Zijn interviews zijn veelal doelgericht door een standaardbatterij van vragen, zijn questionnaire legt hij voor aan een zo groot aantal informanten als nodig voor een verantwoord sample. Zijn opzet is zodanig dat de verkregen inlichtingen statistisch verwerkt kunnen worden.. Kortom, de niet-westerse socioloog vertoont een voorkeur voor een wijze van opereren die getypeerd wordt met de term 'large scale sampling'.

De cultureel antropoloog daarentegen benadert bij voorkeur zijn object van binnen uit. Zijn specifieke methode is die van de participerende observatie. Hij vestigt zich temidden van degenen die gezamenlijk zijn object van onderzoek vormen, en neemt voorzover dat mogelijk is aan hun leven deel.

Hij participeert en hij observeert, hij hanteert het interview, maar ook verzamelt hij systematisch een groot aantal relevante gegevens voor ieder van de bewoners van het dorp. Dit graaf en spitwerk omvat o.a. het tekenen van plat-

tegronden en kaarten, het samenstellen van een of meer genealogieën en het ondernemen van een huis aan huis onderzoek.

Het denken in termen van interdependentie is de cultureel antropoloog zo eigen dat zelfs wanneer hij zich interesseert voor een onderdeel van het maatschappelijk culturele leven, hij zijn onderzoek moet voortzetten op terreinen die hem in eerste instantie niet boeien. Die participerende observatie, de aandacht voor interdependentie en de daaruit voortvloeiende noodzaak van het verkrijgen van een totaaloverzicht betekent intensief onderzoek. Mede in verband met de ter beschikking staande tijd komt de cultureel antropoloog er toe om kleine sociale eenheden, dorpen met een gering aantal inwoners in studie te nemen.

De niet-westers socioloog interesseert zich niet in de eerste plaats voor de micro- wel voor de macro-orde, zijn wijze van opereren is meer "extensief". Met verontschuldigen voor het chargeren en in het volle besef dat het om complementaire benaderingswijzen gaat, menen wij ons uitgangspunt duidelijk te hebben aangegeven. Samenvattend hebben wij de volgende formule ontworpen; het leeronderzoek in Tunesië van de Universiteit van Amsterdam laat zijn deelnemers participierend-observerend en ook intensief onderzoek verrichten in kleine dorpen, die met de term traditionele samenleving gekarakteriseerd kunnen worden, naar sociale structuren en processen binnen het kader van de dorpsamenleving.

(II) De te boeken resultaten van de onderzoeken van de afzonderlijke deelnemers zijn niet bepalend voor de opzet van het leeronderzoek als geheel. Dat wil zeggen dat wij ons thematisch gezien niet bepalen tot het kiezen van één onderwerp van studie dat wij laten uitwerken door alle deelnemers in de dorpen waar zij woonachtig zijn.

De thematische beperking tot één onderwerp en de toepassing van bepaalde technieken door alle deelnemers (zoals bv. de toepassing van de Kaufman-tests bij het onderzoek naar sociale stratificatie door deelnemers aan het leeronderzoek in Spanje 1966) maakt een ander soort leeronderzoek mogelijk dan bij het Tunesië-project. Bij de survey's zijn de medewerkers (i.c. de studenten die een leeronderzoek doen) in de eerste plaats onderdelen in een groter geheel. Het totale project beoogt bv. vergroting van de kennis van de sociale stratificatie in het onderzoeksgebied en de opzet van het onderzoek is er op gericht quantificeerbare gegevens te verkrijgen. Elke student verwerkt zijn confrontatie met de onderzoekersrol en met de andere cultuur natuurlijk op zijn eigen manier, maar datgene wat onderzocht is voor allen min of meer gelijk. Op basis van het vooronderzoek door de leiding kan daarvoor een heel toegespitst onderzoeks-schema ontworpen worden, maar dat plan is vooral een resultaat van de inzichten van de leiding.

Bij het Amsterdamse leeronderzoek stellen wij de resultaten nadrukkelijk op de tweede plaats. Het gaat erom de studenten te verplaatsen in de veldwerksituatie — de echte situatie zoveel mogelijk imiterend — en de studenten al doende, dat wil zeggen al onderzoekend, technieken en methoden van onderzoek te onderwijzen voorzover de deelnemers uit de door henzelf gemaakte fouten geen lering hebben getrokken. Bij dat veldwerk behoort ook het kiezen van een onderwerp, dat sterk afhankelijk is van de smaak van de onderzoeker, en waarvoor hij zich verantwoordelijk voelt.

Daarom hebben de deelnemers het recht om in overleg met de leiding een onderwerp van studie te kiezen. Er worden daarbij door de leiding suggesties gedaan voor onderwerpen die geschikt lijken voor een onderzoeksperiode van nog geen drie maanden. Na de keuze van het onderwerp wordt de student-deelnemer voor de vraag gesteld hoe hij zijn onderwerp moet aanpakken, wat voor feitenmateriaal hij nodig heeft en op welke wijze hij zich dit materiaal kan verschaffen. Zo leert iedere deelnemer te staan voor zijn eigen onderwerp, en moet hij methodologisch technische oplossingen vinden voor de problemen waarvoor hij zich gesteld ziet. De taak van de leiding is een wakend oog te houden over alles wat met het onderzoek als zodanig te maken heeft en zo nodig in te grijpen en leiding te geven.

Op grond van deze overwegingen geldt als uitgangspunt voor het leeronderzoek dan ook niet het resultaat van de onderzoekingen maar de confrontatie met de situatie van een veldwerker. Dat betekent natuurlijk *niet* dat de resultaten van weinig belang worden geacht. Alleen een uitgewerkt rapport maakt een onderzoek wetenschappelijk zinvol. De verantwoordelijkheid daarvoor ligt echter in de allereerste plaats bij de student zelf.

(III) *De kosten voor de begeleiding en voor de subsidie van de deelnemende studenten moeten redelijkerwijze zoveel mogelijk beperkt worden.*

(IV) *Het leeronderzoek moet zo min mogelijk een verzwaring van het studieprogramma of een grote verlenging van de studieduur ten gevolge hebben.* In verband met de twee laatstgenoemde punten vindt het leeronderzoek in Tunesië plaats, gedurende een drietal maanden. Om der wille van het klimaat en huisvesting vindt het leeronderzoek jaarlijks plaats in de maanden april, mei en juni.

Op grond van de onder I en II genoemde punten is voor het leeronderzoek een gebied buiten Europa gekozen.

HET ONDERZOEKSGEBIED

Het onderzoek vindt plaats in het N.W. van Tunesië, in de bergachtige streek rond Ain Draham, een klein stadje dicht bij de Algerijnse grens en op ongeveer 25 km afstand van de kust.

In de vrij geïsoleerd gelegen valleien is het traditionele sociale systeem nog voor een groot deel gehandhaafd (met name het verwantschapssysteem, de verwantschapsverplichtingen, de huwelijkspatronen en de grondrechten). Bij de processen van verandering spelen deze traditionele achtergronden een grote rol. In de afgelopen drie jaar zijn door de studenten onderzoeken gedaan die gericht waren op het verkrijgen van inzicht in de structuur en de veranderingen van dat sociale systeem.

Over het gebied bestaat vrijwel geen literatuur, de officiële demografische gegevens zijn van zeer recente datum, volstrekt onvolledig, weinig betrouwbaar en bovendien zeer moeilijk verkrijgbaar.

Na deze inleiding over de uitgangspunten bij de opzet en uitvoering van het leeronderzoek dan nu een meer gedetailleerde bespreking van de gang van zaken.

VOORBEREIDING IN NEDERLAND

a. Wekelijkse Franse conversatie-lessen, van oktober tot maart. Deze lessen zijn niet bedoeld om de deelnemers Frans te leren. Er wordt van uitgegaan dat men een minimum (middelbare school) kennis heeft. Door gezamenlijke discussies over onderwerpen die met het leeronderzoek te maken hebben wordt er naar gestreefd de studenten vertrouwd te maken met het spreken van Frans. Daarnaast zijn die discussies mogelijkheden om hun kennis van de spreektaal, specifieke uitdrukkingen etc. te vergroten.

Door tijd- en geldgebrek is het onmogelijk de studenten een volledige taalcursus Arabisch te geven. Ze moeten dus werken met Franssprekende tolken.

b. Bespreking van een aantal onderwerpen die van essentieel belang zijn voor veldwerkers in het gebied rond Ain Draham. De bedoeling daarvan is niet om een zo compleet mogelijk beeld te geven van de sociale structuur in het onderzoeksgebied of gedetailleerde kennis van bepaalde facetten bij te brengen. Er worden in een achttal bijeenkomsten aan de hand van tevoren opgegeven en bestudeerde literatuur problemen besproken die in ieder geval van belang zullen zijn voor de veldwerker in dat gebied. Voor het leeronderzoek 1967 zijn aan de hand van enkele artikelen de volgende kwesties besproken:

- algemene inleiding Tunesië en het onderzoeksgebied,
- houding van een onderzoeker in een niet-westerse samenleving,
- problemen rond de 'lineage' organisatie,
- structurele implicaties van het parallel-cousin huwelijk,
- landgebruik en eigendomsrechten,
- problemen van de 'Peasant society' en in het bijzonder de relatie dorp-centrale overheid.

Op deze bijeenkomsten werd de opgegeven literatuur door de studenten kritisch besproken. De leiding wees op de aspecten die in het gebied rond Ain Draham van belang zijn.

Het zal duidelijk zijn dat de Franse conversatielessen noch de andere besprekingsbijeenkomsten nadrukkelijk gericht zijn op het onderzoek van de heer X die in dorp Y een onderzoek gaat doen naar verschijnsel Z. De bedoeling is om de deelnemers te attenderen op mogelijkheden! De keuze van *dit* voorbereidende programma heeft te maken met de 'cultureel antropologische opzet' van het leeronderzoek. Het behoeft enige toelichting.

Zoals gezegd is er niet eenzelfde onderzoeksthema voor alle deelnemers. Eigenlijk zou iedere student een apart voorbereidingsprogramma moeten hebben; tenminste als het de bedoeling zou zijn om hem of haar zoveel mogelijk theoretisch te coachen voor zijn of haar speciale onderwerp. Dat is niet realiseerbaar omdat er niet voldoende stafleden zijn die de Tunesische situatie kennen. Een andere en even belangrijke overweging is echter dat de studenten een *eigen* onderzoek moeten doen.

De afhankelijkheid van de concrete situatie is daarbij heel groot. De aanwezigheid van geschikte informanten en de aard van de sociale verhoudingen bepalen in hoge mate de mogelijkheden om een bepaald onderzoek wel of niet in één bepaald dorp te kunnen uitvoeren. In een dorp waar door een recente erfeniskwestie vele families in onderling conflict zijn geraakt, is een onderzoek naar grondrechten moeilijk. Tenminste als daarvoor maar drie maanden beschikbaar zijn en als men bovendien afhankelijk is van een tolk. Bij de

keuze van onderzoeksdorpen en tolken kan de leiding, die deze keuze bepaalt (waarover later) alle mogelijkheden niet voorzien. In verband met velerlei praktische problemen (huisvestingsmogelijkheid, aanwezigheid tolk, de bereidheid van een sheikh om een bepaald dorp te laten onderzoeken, e.d.) moeten soms dorpen en tolken gekozen worden die nog niet bekend zijn.

Gegeven deze omstandigheden is het voor de student van de allergrootste betekenis dat hij de soepelheid bezit om zonodig in zijn onderzoeksthema ingrijpende of accent-verschuivende wijzigingen aan te brengen.

Om die reden wordt bij de voorbereiding aandacht besteed aan een aantal kernproblemen. Een dergelijke algemene oriëntatie laat de (noodzakelijke) mogelijkheid tot veranderen van onderwerp open. Bovendien wordt er niet te veel tijd en energie besteed aan de programmering van een onderzoek dat misschien niet realiseerbaar is door een reeks van onvoorziene omstandigheden. Ook wordt bij de studenten niet de illusie gewekt dat zij een volledig onderzoek kunnen doen. De korte periode van onderzoek zowel als de buiten de student zelf omgaande arrangering van onderzoeksdorp, tolk, etc. maken dat namelijk bijzonder moeilijk.

VOORBEREIDINGSPERIODE IN TUNESIE

De eerste twee weken van hun verblijf in Tunesië worden alle studenten ondergebracht in een gezamenlijk onderkomen in Ain Draham. Vanaf de eerste dag worden dan onder leiding praktische oefeningen in veldwerk-technieken gedaan. Deze beginnen zoals voor elke onderzoeker met een algemene oriëntatie in de streek. Daarna moeten de studenten samen met een tolk genealogische gegevens verzamelen, materiaal voor een dorps-census verkrijgen, huwelijksrelaties analyseren, indicaties voor sociale verandering zoeken en andere vrij eenvoudige opdrachten uitvoeren. Elke afzonderlijke opdracht duurt ongeveer drie dagen. Het zo verkregen materiaal kan met de daarbij door de leiding gegeven aanvullingen de studenten een algemeen inzicht in de problematiek van de streek verschaffen. Deze onderzoekjes worden uitgevoerd in van te voren uitgekozen en aan de leiding bekende dorpen. Door eigen observaties tijdens de interviews en door de informatie van de begeleidende tolken (die al enkele jaren aan het project meewerken) is het de leiding mogelijk om eventuele onvolkomenheden in de wijze van onderzoek-doen bij de studenten te corrigeren.

De resultaten van het werk in dit 'broddellap-gebied' zijn zeer bevredigend. De studenten zelf ervaren het als een belangrijke introductie voor hun eigen onderzoek. Ze hebben na de twee tot drie weken een zekere ervaring in de omgang met tolken en informanten, ze zijn enigszins op de hoogte van de centrale problemen. Bovendien zijn ze na alle op- en aanmerkingen uit die eerste periode en de frustratie over het steeds afbreken van een begonnen onderzoekje in hoge mate toe aan de aanpak van hun eigen onderzoek.

Gewapend met enige zelf verworven kennis over 't gebied wordt vervolgens overgegaan tot de bespreking van de onderzoeks-ontwerpen van elk der afzonderlijke studenten. De onderwerpen zijn in Nederland reeds gekozen, maar aan de hand van de praktijkervaring kan een zinvol werkschema worden opgezet.

In 1967 waren naar aanleiding van de suggesties van de leiding de volgende

onderwerpen gekozen. Ziekte, volksgeneeswijzen en genezers; rol van de vrouw bij het arrangeren van huwelijken; betekenis van de vrouw in de familie-economie; betekenis van de groot-familie (alle vier door vrouwelijke studenten). De betekenis van het parallel-cousin huwelijk in een sheikhaat; geschiedenis in de orale traditie van een sheikhaat; sociale aspecten van de besnijdenis; de formering van nieuwe sociale eenheden in een pas door de overheid gesticht dorp.

EIGEN ONDERZOEK IN HET DORP

Mede op grond van de reeds in Nederland bepaalde onderwerpskeuze wordt door de leiding voor elk van de studenten een dorp, huis en een tolk uitgekozen. Op grond van de continuïteit van het onderzoek en de daartoe noodzakelijke handhaving van de goede relaties met de overheid (in het gebied verantwoordelijke regeringsambtenaren, de sheikhs en de informele leiders), is het de studenten niet toegestaan om in de getroffen voorzieningen zelfstandig wijzigingen aan te brengen. In de praktijk kan dat natuurlijk moeilijkheden opleveren. Enerzijds wordt door de opzet van het leeronderzoek een sterk beroep gedaan op de persoonlijke inzet en de individuele kwaliteiten van de student, anderzijds wordt hij door dit arrangement duidelijk beperkt in zijn mogelijkheden. Ook voor de bevolking is hij een verlengstuk van de leiding die de eerste contacten heeft gelegd. Bovendien is het mogelijk (en voorgekomen) dat opinies over bepaalde contactfiguren in een dorp bij de leiding en de student, die daar moet werken, nogal verschillend zijn.

Wanneer de student eenmaal in 'zijn dorp' woont, kan hij op zeer zelfstandige wijze werken. In de eerste weken wordt hij door de leiding regelmatig bezocht. Als het onderzoek eenmaal op gang is in principe éénmaal per week. Het zal duidelijk zijn dat de leiding bij de bespreking van het veldwerkmateriaal, journaals, kaartsystemen enz. nog een grote mate van invloed kan uitoefenen.

De studenten zelf, die vaak in 20 à 40 km van elkaar verwijderde en door het begrachtigde terrein ook moeilijk bereikbare dorpen wonen, hebben tijdens de onderzoeksperiode niet zo heel veel contact met elkaar. De confrontatie met de door de anderen verzamelde gegevens geschiedt eigenlijk pas in Nederland, wanneer elk van de deelnemers een schriftelijk verslag van het veldwerkmateriaal ter discussie moet stellen voor de andere deelnemers en de leiding van het leeronderzoek.

PERIODE VAN UITWERKING IN NEDERLAND

Als eis wordt gesteld dat de deelnemers voor 15 februari van het jaar volgend op het jaar waarin zij leeronderzoek deden, een verslag inleveren. De tijdslimiet is gesteld om de studenten te dwingen hun materiaal uit te werken. Na het eerste leeronderzoek is dit niet gebeurd, met het gevolg dat verschillende deelnemers na drie jaar hun materiaal nog steeds niet hebben gesystematiseerd. Teneinde het studieprogramma niet te veel te belasten wordt de studenten aangeraden om op basis van het verplichte verslag een scriptie te schrijven. De tijd aan de uitwerking besteed kan zodoende ten nutte worden gemaakt voor de toch al geldende verplichting om een scriptie voor het

hoofdvak te schrijven. De ervaring heeft geleerd dat het zeer wel mogelijk is om een scriptie te schrijven op basis van zelf verzameld veldwerkmateriaal. De moeilijkheden daarbij zijn overigens veel groter dan bij het schrijven van een scriptie die gebaseerd is op literatuuronderzoek. Daarbij wordt immers materiaal verwerkt dat reeds gesystematiseerd is. En dat laatste is bij de uitwerking van veldwerkmateriaal het grootste probleem. Het is in drie maanden wel mogelijk om voldoende gegevens te verkrijgen voor een uiteenzetting; de compositie daarvan is echter minder eenvoudig.

Door de gezamenlijke bespreking van de veldwerkverslagen wordt gepoogd daarbij enige steun te verlenen. De uitwerking staat onder leiding van Dr. Jongmans, terwijl daarnaast een hoogleraar (voor de Amsterdamse Universiteit is dat Prof. Boissevain) medebeoordelaar is.¹

Behalve de beoordeling van de veldwerkverslagen wordt er ook een beoordeling opgemaakt over de wijze waarop de student zijn veldwerk heeft verricht. Daarbij worden de capaciteiten van de student om zich aan de veranderde levensomstandigheden en de verwachtingen van zijn informanten aan te passen, zijn mogelijkheden om contacten te leggen met informanten, het inzicht in sociologische relevantie van onderzoeksproblemen, de mate waarin hij of zij afstand kon nemen van eigen positie en rol als onderzoeker, gewaardeerd.

Deze beoordeling wordt de studenten schriftelijk medegedeeld, zodat zij weten welke adviezen er uitgebracht zullen worden als er na hun studie referenties voor de verkrijging van een opdracht als onderzoeker worden aangevraagd.

De voor- en nadelen van het Tunesië-project zullen wij kort samenvatten. De opzet van het leeronderzoek maakt het mogelijk om ter plaatse veranderingen aan te brengen. Een besluit daartoe wordt door de leiding en de betrokken student gezamenlijk overwogen. De student heeft daarbij een inspraak die gebaseerd is op zijn kennis van de plaatselijke omstandigheden. De frustrerende situatie, dat een student als deel van een totale opdracht de verplichting krijgt om in een bepaald dorp een onderzoek te doen, dat daar door specifieke omstandigheden moeilijk uitvoerbaar is, wordt daardoor vermeden. De opzet maakt een grote kennis van het gebied voor de leiding absoluut noodzakelijk. Dat is in het eerste jaar, toen Dr. Jongmans nog geen eigen onderzoek in het gebied rond Ain Draham gedaan had, gebleken. Zijn vele veldwerkervaringen in het Noord-Afrikaanse cultuurgebied, waren nauwelijks voldoende om de studenten, die ieder een eigen onderzoek deden, adviezen te geven die relevant waren voor hun specifieke veldwerksituatie.

Een nadeel dat ook direct verband houdt met de individuele opzet van het leeronderzoek, zijn de problemen bij de uitwerking. De begeleiding bij en de uitwerking van de afzonderlijke rapporten is noodzakelijkerwijs veel meer arbeidsintensief dan wanneer het gaat om de gezamenlijke uitwerking van gelijksoortig veldwerkmateriaal van alle leden van het team.

¹ Omdat de uitwerking van veldwerkgegevens i.h.a. grote problemen oproept ligt het in de bedoeling daarbij meer steun te geven. Eens in de drie maanden moeten de studenten resultaten van hun uitwerking inleveren. Door een bespreking daarvan en door het geven van adviezen hopen wij dat de veldwerkrapporten binnen een jaar na terugkomst gereed zijn.

De opzet geeft elke student de kans om een onderzoek te doen dat hij zelf in hoge mate aan kan passen aan persoonlijke aanleg en ambities.

Het beroep op een persoonlijke inzet sluit echter tegelijkertijd de kans op problemen in. Uiteindelijk is het immers een *leer-onderzoek* en de studenten zijn opgenomen in een organisatie. Ze hebben geen zeggingskracht in de vóór het begin van hun onderzoek gearrangeerde huisvestings- en tolkenvoorzieningen. Bij een persoonlijke inzet en een 'individuele aanpak' van de problemen zijn dat evenwel heel belangrijke zaken. Een arrangement dat niet strookt met de persoonlijkheid van de student kan er toe leiden dat zijn onderzoek niet van de grond komt. Natuurlijk is er samenspraak met de leiding mogelijk maar om organisatorische redenen kunnen de wensen van de student lang niet altijd worden vervuld. Omdat de gedachte aan een 'eigen' onderzoek zo centraal staat is het voor de student ook veel moeilijker om eventuele mislukkingen af te schuiven op de leiding die een fout onderzoeksplan heeft opgesteld. De confrontatie met eigen mogelijkheden en beperkingen wordt daardoor zeer scherp gesteld.

FIELD WORK TRAINING IN DE VORM VAN LEERONDERZOEKEN

door C. BAKS en J. J. MEIJER

In de betrekkelijk korte tijd van zes jaar heeft de training in praktisch veldwerk een vaste plaats gekregen in de studieprogramma's van de secties Culturele Antropologie en Sociologie der niet-westerse Volken van de Rijksuniversiteit te Leiden. De belangrijkheid die aan dit deel van de opleiding wordt gehecht, is in deze periode in het algemeen toegenomen. Aan het optreden van de student in het veld wordt grote waarde toegekend bij de beoordeling van zijn studieresultaten.¹ Hem wordt in de vorm van stagewerk geleerd hoe in een aantal opzichten blunders te vermijden zijn. De tijd dat de kultureel antropoloog zich eerst na de voltooiing van zijn studie praktische ervaring in het veld eigen maakte, is definitief voorbij.

De vorm waarin deze training plaats vindt, is echter in deze jaren nog niet tot ieders bevrediging geregeld. Over de plaats van de stage, binnen- of buitenland, over de wijze van voorbereiding, over het relatief gewicht van methodologie en technieken, over de mate en vorm van begeleiding van de studenten, lopen de meningen uiteen. Aan de hand van enkele punten van theoretische aard en met materiaal ontleend aan het stagewerk willen wij op de Schotland-stage van de sectie Culturele Antropologie nader ingaan om ons standpunt

¹ 'My colleagues and I have been worried for some time by the responsibility of sending out young graduates to do arduous, and expensive, field research while we had only superficial impression of their capacities to do so. For this reason, four years ago we started a practical training course'. Citaat uit een voordracht van P. E. de Josselin de Jong, gehouden te Oxford in 1965.